

УДК 343.95:343.83

Чичуга М. М.,
кандидат психологічних наук,
викладач кафедри практичної психології
Інституту кримінально-виконавчої служби

ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНИХ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ

У статті проаналізовано ефективність результату впровадження авторської тренінгової програми з профілактики деструктивних психічних станів молодих начальників відділень соціально-психологічної служби установ виконання покарань. Представлені статистичні відмінності між контрольною та експериментальною групами, виявлені за допомогою t-критерію Ст'юдента. Описана основна специфіка змін деструктивних психічних станів в експериментальній групі до і після тренінгу. Здійснено аналіз змін деструктивних психічних станів респондентів контрольної групи.

Ключові слова: профілактика; деструктивні психічні стан; тренінг; тренінгова програма; експериментальна група; контрольна група.

В статье проанализирована эффективность результата внедрения авторской тренинговой программы по профилактике деструктивных психических состояний молодых начальников отделений социально-психологической службы учреждений исполнения наказаний. Представленные статистические различия между контрольной и экспериментальной группами, обнаруженные с помощью t-критерия Стьюдента. Описана основная специфика изменений деструктивных психических состояний в экспериментальной группе до и после тренинга. Осуществлен анализ изменений деструктивных психических состояний респондентов контрольной группы.

Ключевые слова: профилактика; деструктивные психические состояния; тренинг; тренинговая программа; экспериментальная группа; контрольная группа.

Постановка проблеми. Профілактика деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань (СПС УВП) є досить актуальною проблемою. Деструктивні психічні стани можуть виникати в працівників СПС УВП на різних етапах проходження служби і негативно

впливати на їхню особистість та ефективність професійної діяльності.

На даний час у психології існує чимало засобів профілактики деструктивних психічних станів. Одним з найбільш ефективних можна виділити тренінг.

Вчені вважають, що з методичної точки зору тренінг є найбільш ефек-

тивною формою засвоєння знань та формування професійних властивостей працівників. Так, українська дослідниця Л. І. Мороз зазначала, що саме завдяки впровадженню тренінгових технологій у навчання, можливо повною мірою забезпечити належне формування знань, умінь і професійно значущих психічних властивостей працівника ОВС [1, с. 18].

Тому, можна припустити, що використання тренінгових технологій у профілактиці деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань може бути дієвим та результативним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наукову літературу з проблеми профілактики деструктивних психічних станів ми вияснили, що профілактикою негативних психічних станів у працівників правоохоронних органів займалися ряд вчених і дослідників, зокрема, І. В. Жданова, Г. О. Литвинова, Н. Е. Мілорадова, М. Г. Самойлов. Питання профілактики та нейтралізації негативних психічних станів працівників Державної кримінально-виконавчої служби розробляла Т. В. Кушнірова. Проектуванням, організацією та проведенням професійно-психологічного тренінгу при підготовці працівників ОВС займалася Л. І. Мороз.

Мета статті полягає в аналізі ефективності результату впровадження тренінгу з профілактики деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань.

Постановка завдання. Презентувати програму авторського тренінгу з профілактики деструктивних психічних станів працівників СПС;

проаналізувати статистичні відмінності деструктивних психічних станів між експериментальною та контрольною групами респондентів;

здійснити аналіз змін деструктивних психічних станів в експериментальній групі до і після проведення тренінгу;

здійснити аналіз змін деструктивних психічних станів у контрольній групі до і після проведення тренінгу.

Виклад основного матеріалу. На появу деструктивних психічних станів у працівників установ виконання покарань впливають особливості професійної діяльності, зумовлені специфічними умовами службової діяльності, недоліками в організації професійної діяльності, наявністю ризику, постійним спілкуванням із засудженими, наявністю конфліктної взаємодії між різними службами установи, появою негативних особистісних змін у працівників.

Результати проведеного нами раніше дослідження свідчать про наявність деструктивних психічних станів у працівників СПС УВП, причини виникнення яких пов'язані з професійною діяльністю та особистими проблемами.

Аналіз результатів психодіагностичного дослідження нашої дисертаційної роботи дає можливість стверджувати, що в молодих працівників СПС деструктивні психічні стани, особистісні якості та характеристики виявляються на вищому рівні, ніж у тих, які працюють більше як 5, 10 років в установах. Зокрема, у молодих працівників спостерігається підвищений рівень напруги, страху (боязкості), особистісної тривожності, замкнутості, жорсткості, підозрливості, консерва-

тизму, а також середній рівень нервово-психічної стійкості, який свідчить про те, що в екстремальних ситуаціях у цих осіб можливі нервові зриви.

Також у молодих фахівців, які працюють в УВП менше як 3 роки, виявлено взаємозв'язки деструктивних психічних станів, зокрема, ситуативної та особистісної тривожності з компонентами професійного вигорання, які свідчать про те, що при підвищенні рівня тривожності підвищується рівень професійного вигорання.

Тому, з метою профілактики деструктивних психічних станів нами розроблений авторський тренінг, спрямований на профілактику деструктивних психічних станів працівників СПС УВП.

У цілому в формувальному експерименті взяло участь 50 начальників відділень соціально-психологічної служби, які працюють в установах виконання покарань України до 3 років.

Відповідно до результатів первинної діагностики були виділені деструктивні психічні стани, особистісні якості та характеристики молодих начальників відділень СПС, які найбільше потребують профілактики. Це такі як: напруга, особистісна тривожність, боязкість (страх), замкнутість, нервово-психічна нестійкість в екстремальних умовах, жорсткість, підозрілість, низький рівень гнучкості поведінки, професійне вигорання (середній рівень емоційного виснаження, високий рівень деперсоналізації та низький (наближений до середнього) рівень редукції особистих досягнень), початковий рівень професійної деформації, консерватизм.

За результатами діагностики були сформовані контрольна та експериментальна групи. До кожної з них ввійшло по 25 начальників відділень СПС, які працюють в УВП від 6 місяців до 3 років, тобто молоді фахівці.

Склад контрольної та експериментальної груп нами було сформовано за результатами первинної психодіагностики таким чином, щоб загальна кількість осіб з низькими, середніми і високими рівнями деструктивних психічних станів у контрольній та експериментальній групах не мала значних відмінностей.

Для вивчення статистичних відмінностей між контрольною та експериментальною групами використовувався параметричний t-критерій Ст'юдента для незалежних вибірок. Статистично значимих відмінностей виявлено не було.

Зауважимо, що профілактика досліджених нами деструктивних психічних станів молодих начальників відділень СПС здійснювалась засобами тренінгу за допомогою формування професійних якостей, необхідних начальникам відділень СПС УВП для попередження деструктивних психічних станів.

По-перше, значна увага приділялася навчанню способам саморегуляції психічного стану. По-друге, оптимізації деструктивних психічних станів і формуванню професійно важливих якостей таких як: впевненість в собі та своїх діях, психічна стійкість, сміливість, рішучість, адекватна самооцінка.

З метою зменшення підвищеного рівня підозрілості, в тренінгу використовувалися вправи на зменшення рівня особистісної тривож-

ності та формування впевненості в собі та своїх діях.

Необхідно сказати, що значна частина уваги в тренінзі приділялася формуванню навичок комунікативної гнучкості, дипломатичності, оскільки згідно наших даних, рівні цих властивостей низькі, а чимала кількість респондентів може проявляти жорсткість при спілкуванні з іншими, або навпаки, бути замкнутими.

Авторська програма тренінгу з профілактики деструктивних психічних станів молодих начальників відділень СПС УВП була апробована в травні 2014 – червні 2015 року на базі заочного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби.

Мета тренінгу полягала в профілактиці деструктивних психічних станів та оптимізації особистісних якостей начальників відділень СПС УВП.

Кількість учасників складала 25 осіб. Тренінг розрахований на 36 годин: 6 днів по 6 годин.

В основу програми тренінгу були включені такі методи: брейнстормінг (мозковий штурм); робота в групах; дискусія; активне вислуховування; вправи; рольові ігри; кейс-метод.

Основна мета формувального експерименту полягала в оптимізації деструктивних психічних станів начальників відділень СПС та їхній профілактиці за допомогою формування та розвитку якостей, необхідних працівникам для попередження появи деструктивних психічних станів. Цими якостями були: впевненість у собі та своїх діях, психічна стійкість, адекватна самооцінка, рішучість, сміливість, гнучкість, дипломатичність, комунікабельність, стриманість, самоконтроль тощо.

Тому, у рамках цього дослідження програма тренінгу складалася з чотирьох модулів:

1. Актуалізація проблем деструктивних психічних станів у роботі персоналу УВП.

2. Визначення основних деструктивних психічних станів, які присутні в професійній діяльності начальників відділень СПС УВП.

3. Техніки мінімізації появи та впливу деструктивних психічних станів на ефективність службової діяльності та особистість начальників відділень СПС УВП.

4. Формування активної особистісної позиції щодо протидії появи та впливу деструктивних психічних станів на ефективність професійної діяльності та особистість начальників відділень СПС УВП.

Таким чином, тренінгова програма сприяла профілактиці деструктивних психічних станів молодих начальників відділень СПС УВП.

Відповідно до мети та завдань нашої статті, аналізувати тренінгові вправи ми не будемо, але детальніше зупинимось на аналізі змін, які відбулися в контрольній та експериментальній групах.

Для того щоб виявити зміни в деструктивних психічних станах, особистісних якостях і характеристиках респондентів після тренінгу ми провели контрольний зріз із використанням комплексу психодіагностичних методик, що й на попередньому етапі.

За результатами вторинної діагностики формувального експерименту були виявлені наступні відмінності між контрольною та експериментальною групами (таблиця 1).

Таблиця 1

**Результати обробки даних контрольної і експериментальної груп за
t-критерієм Ст'юдента (вторинна діагностика)
N= 50**

Перемінні	Середнє		t-критерій	p-level
	Контрольна	Експериментальна		
Ситуативна тривожність	24,2800	22,2400	1,058	0,295
Особистісна тривожність	40,9200	36,4800	2,220	0,031
Нервово-психічна стійкість	5,4000	6,6800	2,266	0,028
<i>Емоційне виснаження</i>	<i>23,8000</i>	<i>21,6400</i>	<i>1,848</i>	<i>0,071</i>
Деперсоналізація	14,6400	12,8800	2,193	0,034
<i>Редукція досягнень</i>	<i>31,0400</i>	<i>28,6000</i>	<i>1,715</i>	<i>0,093</i>
Професійна деформація	25,1200	21,9600	1,609	0,114
Фактор А	4,4800	5,8800	-2,011	0,050
Фактор В	5,2400	5,5200	-0,414	0,681
Фактор С	5,4400	6,5200	-2,282	0,027
Фактор Е	6,6000	6,2800	0,670	0,506
Фактор F	5,6000	6,1200	-1,160	0,252
Фактор G	6,2000	7,0800	-1,525	0,134
Фактор Н	4,9600	6,1600	-2,131	0,038
<i>Фактор І</i>	<i>4,0800</i>	<i>5,1200</i>	<i>-1,808</i>	<i>0,077</i>
<i>Фактор L</i>	<i>7,0000</i>	<i>6,0800</i>	<i>1,739</i>	<i>0,088</i>
Фактор М	4,8800	4,3200	1,046	0,301
Фактор N	5,6000	6,5600	- 2,182	0,034
Фактор O	5,8400	4,4400	2,097	0,041
Фактор Q1	4,0400	5,0800	-1,755	0,086
Фактор Q2	5,3600	5,9600	-1,112	0,272
Фактор Q3	5,9200	7,2000	-2,338	0,024
Фактор Q4	5,0000	4,2800	2,009	0,050

**Примітка! Напівжирним шрифтом у таблиці виділені яскраві відмінності між групами, курсивом – тенденція до відмінностей*

Отже, за результатами формульованого експерименту можна побачити значні відмінності між контрольною та експериментальною групами за наступними показниками: особистісна тривожність, нервово-психічна стійкість, деперсоналізація, фактор А, фактор С, фактор Н, фактор N, фактор О, фактор Q3, фактор Q4. Тобто в експериментальній групі на відміну від контрольної зменшилися: рівень особистісної тривожності, напруги, боязкості (страху), рівень деперсоналізації (компонент професійного вигорання); оптимізувалися: рівень комунікабельності, рівень психічної та емоційної стійкості, сміливості, дипломатичності, самоконтролю та релаксації.

Тенденцію до статистичних змін виявлено за такими показниками: емоційне виснаження, редукція досягнень, фактор I, фактор L, фактор Q1, які свідчать про тенденцію до зменшення підозрливості, жорсткості, консерватизму, емоційного виснаження та редукції особистих досягнень (компоненти професійного вигорання).

Крім того, відповідно до результатів, зазначених в таблиці 1, за фактором G та рівнем професійної деформації, можна стверджувати, що рівень моральної нормативності поведінки молодих начальників відділень СПС поліпшився, а рівень професійної деформації зменшився.

Таким чином, описані вище дані свідчать про те, що запропонована тренінгова програма на профілактику деструктивних психічних станів молодих начальників відділень СПС УВП була ефективною.

У результаті проведеного тренінгу в експериментальній групі

відбулися зміни в особистості працівників, специфіку яких ми дослідили за допомогою Т-критерію Вілкоксона.

Статистична обробка даних дозволяє стверджувати, що тренінгова програма з профілактики деструктивних психічних станів начальників відділень соціально-психологічної служби установ виконання покарань сприяла зменшенню в респондентів експериментальної групи особистісної тривожності та напруги; зафіксовані тенденції до зменшення рівня професійної деформації та професійного вигорання: емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції досягнень; виявлені тенденції до зменшення жорсткості та підозрливості.

У свою чергу, в експериментальній групі підвищився рівень нервово-психічної стійкості, покращився рівень комунікабельності, гнучкості, сміливості, радикалізму, самостійності, самоконтролю, що свідчить про менший рівень страху, замкнутості, прямолінійності, консервативності та залежності від думки інших.

У контрольній групі ми також виявили зміни в рамках формульованого експерименту. Враховуючи те, що в цій групі не були проведені додаткові заходи з метою профілактики деструктивних психічних станів, як було зроблено в експериментальній групі, зміни по деяких показниках відбулися в негативну сторону, а по деяких – у позитивну.

Зміни в негативну сторону ми виявили за такими показниками, а саме: збільшився рівень напруги, особистісної тривожності, підозрливості, жорсткості, прямолінійності, професійного вигорання, зменшився рівень нервово-психічної стійкості.

Проте виявлено зміни в позитивну сторону, зокрема: тенденцію до підвищення комунікабельності та сміливості. Це свідчить, про те, що замкнутість та страх (боязкість) в начальників відділень СПС контрольної групи почали зменшуватись.

Таку тенденцію можна пояснити:

по-перше, навчанням респондентів в Інституті кримінально-виконавчої служби, яке сприяє підвищенню кваліфікації начальників відділень СПС і формуванню в них, у певній мірі, професійних навичок та якостей;

по-друге, за час формувального експерименту начальники відділень СПС контрольної групи набули практичного та життєвого досвіду, їм доводилось більше спілкуватися із засудженими та колегами, зіштовхуватися зі складними службовими ситуаціями, які призводили до підвищення комунікабельності та смілості;

по-третє, впливом процесу адаптації. За час експерименту начальники відділень СПС уже дещо

приспосувалися до умов і специфіки професійної діяльності, що також позитивно почало впливати на індивідуально-психологічні особливості особистості.

Висновки. Отже, представлена в статті авторська тренінгова програма з профілактики деструктивних психічних станів молодих начальників відділень СПС є ефективною в роботі з ними, що було доведено за допомогою статистичної обробки емпіричних даних в експериментальній групі з використанням критерію Вілкоксона та статистичної обробки даних контрольної та експериментальної груп за допомогою t-критерію Ст'юдента.

Тренінгова програма та результати досліджень використовуватимуться в службовій підготовці начальників відділень СПС УВП, а також у навчальному процесі Інституту кримінально-виконавчої служби, зокрема, при викладанні дисципліни «Професійно-психологічна підготовка».

Список використаних джерел

1. Мороз Л. І. Теоретичні та прикладні засади професійно-психологічного тренінгу працівників органів внутрішніх справ України: автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.06. Київ, 2008. 35 с.

M. Chychuha,

Candidate of Psychological Sciences,

Lecturer of the Department of Practical

Psychology of the Institute of

Criminal-Executive Service

PREVENTION OF DESTRUCTIVE MENTAL STATES OF EMPLOYEES OF THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL SERVICE AT THE PENAL INSTITUTIONS BY MEANS OF TRAINING

The article envisages the efficiency of implementation of author's training program aiming at the prevention of destructive mental states of young

heads of departments of the social-psychological service at the penal institutions.

The main principles of the author's training program which was tested in 2014–2015 on the basis of the correspondence faculty of the Institute of Criminal-Executive service.

The statistical differences between control and experimental groups using a parametric T-criterion of Student test for independent samples are studied.

It is determined that the experimental group unlike the control has decreased isolation, anxiety, tension, timidity, suspicion, rigidity, level of personal anxiety, professional burnout and professional deformation. The level of communication, level of mental and emotional stability, courage, diplomacy, self-control and relaxation has increased.

The main specificity of changes in destructive mental states in the experimental group using nonparametric criterion of Wilcoxon test for dependent samples is revealed. The analysis of changes in the destructive mental states and qualities of the control group before and after training is made using the Wilcoxon test.

It is concluded that for the prevention of destructive mental states of employees of the social-psychological services, the author's training program appears effective in the work with them, aimed at prevention and correction of destructive mental states of employees of the socio-psychological service that was proved by Wilcoxon test and T-criterion of Student.

Key words: *prevention; destructive mental states; training; training program; experimental group; control group.*

Надійшла до редакції 13.09.2017